

LAHKOĆA ILI UMIJEĆE ZABORAVLJANJA (ARS OBLIVIONALIS)

Mirsad TOKAČA

Teško je naći naciju u modernom svijetu koja se tako olahko odriče svoje prošlosti kao što je bosanska. I uopće nije važno o kojem dijelu naše prošlosti se radi. Onom slavnom i manje slavnom, vrijednom ili manje vrijednom, više ili manje bogatom ili, pak, tragičnom, kakav je, naprimjer, naša nedavna prošlost, obilježena genocidom i zločinima koje je, nakon Drugog svjetskog rata i holokausta, teško naći igdje u svijetu s kraja 20. vijeka.

Problem koji mi imamo je kako sebi, a potom i drugima objasniti šta nam se, kako i zašto sve to desilo i šta treba raditi da ovladamo čvrstim dokazima i činjenicama o prošlosti i da odnjegujemo kulturu pamćenja koja će nas učiniti vladarima posljedica naše prošlosti, a nikako njenim zarobljenicima i robovima. U suštini, pitanje je kako žrtvu osloboditi, vratiti joj dostojanstvo i samopoštovanje, omogućiti joj da svoju nespornu tragediju ne posmatra vječno iz pozicije žrtve zarobljene zločinom kojem je bila izložena.

Ono što nam kao društvu nikako ne treba jest život u prošlosti i zato je ključna stvar kako u

vremenu demokratske tranzicije učiniti sve da se uspostavi odgovarajući odnos prema prošlosti. Neki to zovu suočavanjem s prošlašću, ali se, u osnovi, radi o tome da napravimo sve kako bi se, kad govorimo o nedavnoj prošlosti (1992.-1995.) raskinulo sa zločinačkim nasljeđem koje nam je ostavila prošlost.

Dakle, ukoliko ne želimo živjeti u prošlosti, a mi ne samo da u njoj živimo, nego mnogi uživaju plodove koje donosi takav život, moramo objasniti uzroke i posljedice koji su našu nedavnu prošlost odredili kao zločinačku, genocidnu, ponižavajuću, razornu u svakom smislu, moralnom i materijalnom. Biti legat takve prošlosti, onima koji su je iskusili, a pogotovo bili njene žrtve, predstavlja teret i izvor frustracija, ukoliko se ne iskoriste mehanizmi tranzicionog perioda, a najprije ona dva ključna stuba – pravda i istina, za reafirmaciju vrjednosnog sistema koji baštini bosansko društvo, ali i onog koji zahtijevaju savremeni uvjeti života u 21. stoljeću.

Budućnost naših odnosa sa susjedima i naša vlastita budućnost ne leži u poticanju

mržnje i mitova o vječnom neprijateljstvu i našim vječnim neprijateljima, nego racionalnom očuvanju sjećanja i promišljanju vlastite prošlosti, razumjevanju konteksta u kojem se dogodio zločin nad nama (društvenog, političkog, historijskog, međunarodnog, pravnog...). Budeći i njegujući ljudskost žrtve i njenu potpunu svijest o vlastitom stradanju, mi ćemo biti osposobljeni da razvijemo kulturu pamćenja koja će nam pomoći da pronademo i mir u sebi i mir u drugima, da potaknemo dobrotu u sebi i da je pronalazimo u drugima. Pomoći će nam da se oslobodimo opasnosti koja prijete i samoj žrtvi da postane vječiti zarobljenik svog statusa nacije-žrtve.

Vječito očuvanje statusa nacije-žrtve znači i vječito traganje za kontrapunktom, nacijom-počinioem zločina, znači vječito održanje mržnje prema počiniteljima, a – što je posebno opasno – transferiranja mržnje i na generacije koje dolaze i koje nemaju ništa sa zločinom.

Osloboditi se mržnje znači osvojiti slobodu ljuskosti. Mržnju drugih prema nama, koja je proizvela najteži zločin – genocid, nećemo pobijediti našom mržnjom prema zločincima. Dobrota po kojoj su uglavnom bosanski ljudi poznati mora nadvladati zlo. Iz takvog stanja možemo izići samo osnaženi i pročišćeni. Jer, samo ljudska kultura i plemenitost ima šansu u sukobu sa zlom. Ako u Bosni i na Balkanu postoji nada, onda su njeni nosioci žrtve. Tome se ne možemo nadati od zločinaca. Pomirenje, stoga, nije ceremonijalni oprost, niti zaborav stradanja, a pogotovo to nije posao samo političara, već, prije i iznad svega, sposobnost svakog pojedinca i društva kao cjeline da, pamteći i objašnjavajući, obrazujući greneracije koje dolaze o iskustvima prošlosti, iskustva prošlosti pretvorimo u produktivno promišljanje budućnosti, povremno se prisjećajući sjajne misli Kjerkegora da se „*život živi unaprijed, ali samo unatrag razumije*“.

Jedno je sasvim sigurno. Prošlost, krvavu i bolnu, ne možemo promijeniti. Jedino nam preostaje da je istražujemo i objašnjavamo kako

se ne bi ponovila, a i ako se ponovi, da budemo spremni reagirati na adekvatan način. Oni koji nas pokušavaju ubijediti kako treba samo gledati u budućnost, zaboravljajući prošlost, možda nas nesvjesno pripremaju za novu nesreću. Nema sigurne budućnosti bez detaljno razjašnjene prošlosti. „Kada imamo hrabrosti da se suočimo sa sukobima, preuzmemo probleme, učimo iz kriza i radimo na našim slabostima, mi rastemo“ (Bernard S. Mayer, - *Beyond Neutrality- Confronting the Crisis in Conflict Resolution*, JOSSEY-BASS, 2004, San Francisco, USA).

Stoga je ključno pitanje naše budućnosti otkrivanje istine o nama i našoj tragediji, o tuđim zločinima i namjerama, ali i našoj nespornosti da opasnost prepoznamo i spriječimo ono u čemu su i tragovi vlastite odgovornosti za tragediju. Zašto nam je potrebna istina? Zbog nje same, to je bespredmetno. Potrebna nam je jer bez nje nećemo imati temelje našeg pamćenja i sjećanja. Jer je ona kontrapunkt zaboravu i zaboravljanju. Potrebna je i zbog promjena koje treba proizvesti, promjena u nizu slojevitih društvenih i individualnih odnosa i veza koje traže radikalne promjene. Konačno, potrebna je zbog pravde do koje se dolazi u zakonitim sudskim postupcima, a ne anarhiji i zlu osvete.

Koncepcijska razlika, nažalost, nastaje u tački u kojoj jedni brane tezu o potrebi istine o uzrocima konflikta, a drugi brane tezu o potrebi istine o posljedicama konflikta. Cijenim da svaki ozbiljan i nepristrasan, stručno i naučno fundiran pristup obuhvata oboje i ne isključuje niti jedan drugi mogući put. Dakle, nikako se ne smijemo zadržati na posljedicama sukoba, jer su one neotklonjive. Ali, uzorci-korijeni koji su proizveli krizu i rat uvijek se mogu obnoviti, samo u drugom obliku.

Dakle, traganje za uzrocima konflikta i njihovo ne samo objašnjavanje nego iskorjenjivanje i uklanjanje iz društva, najvažniji je cilj i za to je neophodan niz paralelnih društvenih i institucionalnih poduhvata u nizu oblasti. Ne mogu se otkoniti posljedice tragičnog rata, ali ako uzroci na kojima je rastao sukob, ne samo u Bosni nego i u regionu, ne budu

razjašnjeni, onda ćemo imati samo parcijalnu istinu o posljedicama, što neće bitno izmijeniti naše trenutno stanje i odnose, niti će bitno uticati na budućnost, zbog koje nam je u osnovi sav ovaj posao potreban.

Teret i posljedice zločinačke prošlosti moraju biti skinute i oni nisu samo teret posljedica, nego još više teret uzroka. U njima se krije opasnost od novog konflikta koji se može spriječiti samo stalnim traganjem za objašnjenjem njegovih uzroka.

Pouzdamo znam je da je biti lišen istine, sa svim njenim mahanama i nedostacima, isto što i biti lišen pamćenja/sjećanja kao najviše ljudske kulturne tekovine (*ars memoriae*) i reduciran na barbara.

Stoga se traganje za istinom utemeljnom na faktima postavlja kao vrhunski moralno-etički imperativ postkonfliktnih društava,

kakvo je, nažalost, u najgorem smislu bosansko, ali i društva u regionu, ništa manje.

Naša bliža i dalja prošlost mnogo puta je bila negirana ili ukradena, ona je bila prisvajana i falsificirana. Sjećanje na nju je bilo ideološki zamagljivano, pa i zabranjivano brutalnom silom vladara historije. Prisutni su vjekovni pokušaji brisanja našeg hiljudugodišnjeg multilateralnog kulturnog identiteta i tradicije. Bez obzira na to što svakim periodom naše prošlosti ne možemo biti ponosni, ostaje nam da je čuvamo i da je se, s kritičkim uklonom, sjećamo, ali nikako i ni pod kojim uvjetima da je uljepšavamo ili negiramo.

Trebamo, dakle, učiniti sve, i kao pojedinci i kao dio kolektiviteta bosanskog društva, da odbacimo umijeće zaboravljanja (*ars oblivionalis*), čemu su nas tako revnosno podučavali zarad pogleda u budućnost u kojoj nas je obično i nenadano očekivalo nasilje i prijetnja iskorjenjivanjem.

Summary

ART OF OBLIVION

Mirsad Tokača

An essential element for our future is discovering the truth about us and about our tragedy, the truth about crimes and intentions of others, but also in admitting our failure to recognize and prevent the tragedy, the fact wherein lie traces of our own responsibility for that same tragedy. What we surely as a society do not need is a life in the past; therefore the essential requirement is to do all in our power to establish an appropriate attitude towards our past especially in the time of the transition that we are undergoing. If we do not desire to live in the past, and we at the moment not only live in the past, but many of us still are enjoying the luxury of such life, we must understand causes and consequences which defined our past as criminal, genocidal, humiliating and destructive. Legacy of such a past, for those who experienced it and were its victims, represents an everlasting burden and source of frustration. The only way to prevent such frustration is through satisfaction of justice and truth, the mechanisms of the transition period. Justice and truth also represent the pillars of the system of values of Bosnian society as these are the requirements of modern conditions of life in 21st century. We can be sure of one thing that is we can not change our bloody and painful past. The only thing remaining is to explore and analyze our past and to make sure it does not happen again, and in case if it does, we could be prepared for it.

موجز

سهولة أو مهارة النسيان
(ARS OBLIVIONALIS)

ميرساد توكاتشا

إن السؤال الرئيسي الذي نبني عليه مستقبلنا هو كشف الحقيقة عما نحن فيه وعن مأساتنا، وعن جرائم الآخرين ونواياهم، وكذلك عن عدم استعدادنا للتعرف على الخطر والحيلولة دون حدوثه، مما يوشي بأننا نتحمل جزءاً من المسؤولية عن المأساة. إننا في مجتمعنا لا نحتاج أبداً إلى العيش في الماضي، لذا فإن الأمر الرئيسي – ونحن في زمن التحول الديمقراطي – يتمثل في كيفية اتخاذ كل ما هو ضروري لإقامة علاقة ملائمة مع الماضي. إننا لا نعيش في الماضي وحسب، بل إن الكثيرين يجنون الثمار التي يأتي بها هذا العيش، فإذا كنا لا نرغب العيش في الماضي فعلينا أن نوضح الأسباب والنتائج التي جعلت ماضينا القريب يتصف بالإجرام والإبادة الجماعية والإذلال والدمار في كافة الجوانب المعنوية والمادية. إن البقاء أو صيائه على مثل هذا الماضي، وخاصة بالنسبة لمن ذاق طعمه وكان ضحية له، سيمثل حملاً ثقيلاً دائماً ومصدراً للإحباط وخيبة الأمل، ولذلك لا بد من الاستفادة من آليات الفترة الانتقالية وأولها العدالة والحقيقة، فهما الدعائم الأساسيتان الضروريتان لإعادة بناء نظام القيم الذي يحرص عليه المجتمع البوسني، جنباً إلى جنب مع ما تتطلبه شروط العيش في القرن الحادي والعشرين. إنه من المؤكد بأننا لا نستطيع تغيير الماضي الدموي والمؤلم، لذا لا يبقى لدينا سوى أن ندرس ذلك الماضي ونوضحه كي لا يتكرر، أو أن نكون مستعدين للتعامل معه إن تكرر.